

ТЕМАТИЧНИЙ ЦИКЛ «ПОРИ РОКУ» В ОБРАЗОТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА: ПИТАННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ

Капшик І.Й.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Досліджено еволюцію тематичного циклу «Пори року» в європейському образотворчому мистецтві від доби середньовіччя до сьогодення. Висвітлено передумови виникнення та специфіку інтерпретації зображення сезонних змін у європейському живописі. З'ясовано існування жанрових взаємовпливів у формуванні образно-символічної системи мистецьких творів на тему «Пори року». Виявлено еволюцію художньої мови під впливом естетично-філософських ідей. Розкрито символіко-алегоричні, композиційні та колористичні особливості тематичних циклів «Пори року» в контексті розвитку європейського мистецтва.

Ключові слова: пори року, європейське мистецтво, пейзаж, побутовий жанр, портрет, архетип, візуальний образ.

Постановка проблеми. У мистецькому просторі мегаполісів та інформаційному електронному середовищі образам природи залишається не так багато місця. Здебільшого це окремі пейзажі, не пов'язані наскрізною ідеєю життя природи, чи взагалі, краєвиди для комп'ютерного інтерфейсу. Проте, тема сезонних змін природи являє собою уособлення життєвого циклу з насиченим символічним контекстом як у європейському, так і світовому мистецтві.

Аналіз процесу становлення та розвитку теми «пори року» як серії мистецьких творів, від доби середньовіччя і до сьогодення дає змогу виявити синтез жанрів, зокрема, поєднання пейзажу і побутового жанру, портрету і натюрморту, тощо. Дослідження загальнолюдських архетипних образів крізь призму еволюції тематичного циклу «Пори року» є актуальною проблемою сучасного мистецтвознавства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Відображення незмінного розвитку природи у живописних творах є образним втіленням уявлень людини про циклічний устрій Світу. Це одна із «вічних» тем, що не перестає бути об'єктом досліджень і для сучасних науковців. У роботі Т. Ю. Серікової [5] порівнюються образи, створені Пітером Брейгелем та сучасними художниками-пейзажистами, підіймається актуальна для сучасного мистецтва тема архетипів. Метою наукового дослідження Е. Л. Балкінд [2] стало вивчення проблеми хронотипу в образотворчому мистецтві. Особисту увагу автор приділяє засобам відображення плинності часу, залучаючи зображення циклічності природи в мистецьких творах. Головна тема дисертаційного дослідження К. С. Єгорової [3] – історія становлення європейського пейзажу як самостійного жанру живопису від XV до XX століття. Автор акцентує увагу на витоках пейзажного жанру, поступовому формуванні його мотивів і типів в сюжетних картинах і портретах.

У національному мистецтвознавстві окремі аспекти розвитку пейзажного жанру висвітлювалися у дисертації І. В. Луценко [4]. Автор окреслив особливості композиційних засад та колористики пейзажного жанру в живописі Закарпаття.

Отже, питання жанрової специфіки у дослідженні тематичного циклу «Пори року» залишається недостатньо висвітленим. Поданий матеріал, не претендуючи на вичерпність, розкриває дану проблематику у контексті розвитку європейського мистецтва.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спираючись на аналіз художніх творів європейського мистецтва від доби Середньовіччя до сьогодення, досліджується формування і розви-

ток жанрової специфіки та образно-символічної системи мистецьких циклів на тему «Пори року».

Головною метою статті є аналіз жанрової специфіки тематичного циклу «Пори року», еволюція і трансформація художнього втілення архетипу циклічності природи.

Виклад основного матеріалу. Зображення сезонів у образотворчому мистецтві є образним художнім втіленням людських уявлень про циклічний устрій Світу. Річний кругообіг природних змін часто зображувався художниками як алегорія людського життя. На кожному історичному етапі людина усвідомлює себе невід'ємною частиною природи, проводячи паралелі циклічності руху і аналогії між природними явищами та періодами людського життя.

Зображення природи у всій своїй повноті та складності вперше входить у європейський живопис у XV столітті. Французькі художники брати Лімбург (Поль, Ерман та Жеанскен) стали відомими завдяки створенню «Пишного Часослова герцога Беррійського» (1409-1416). Часослов починався календарем, який було оздоблено дванадцятьма мініатюрами із знаками зодіаку та зображенням сезонної праці і розваг у різні пори року.

Зображення природи постає у єдності з людським життям, підкреслюючи ідею світового кругообігу. У мініатюрах пейзаж ще не виступає самостійним жанром, але створює певну атмосферу, настрій, вказує на сезонність природних явищ. На кожній з мініатюр зображено елементи астрологічної символіки: небесну на півсферу із сонячною колісницею, знаки зодіаку, число днів місяця. Брати Лімбург створили своєрідний синтез мистецтва та астрології, котрий сприймався як цілісний художній образ людиною Середньовіччя.

Історичні та соціальні події доби Ренесансу – великі географічні відкриття, Реформація та поширення протестантизму, призвели до зміни теоцентричної моделі світогляду на антропоцентричну. Майстер пейзажу та жанрових сцен Пітер Брейгель Старший отримав прізвисько «Мужицький» за серію «Пори року», створену протягом 1565 року. До нашого часу збереглося лише п'ять картин з цієї серії: «Мисливці на снігу», «Сінокос», «Жнива», «Повернення стада», «Сутінковий день».

Автор майстерно зображує красу рідної природи у нерозривному взаємозв'язку з повсякденним життям фламандських селян. Фігури людей художник виводить на передній план. Пітер Брейгель не лестить своїм героям, не намагається їх прикрасити – вони живі, кумедні, реалістичні. Брейгель демонструє взаємозв'язок людини і природи у циклічному колі сезонних змін. Жанровість картин, реалістичність зображення побуту фламандців підкреслю-

ється гармонійними пейзажами. Доба Відродження привертає увагу європейських митців до ідеалів гуманізму, розкриває нові шляхи вивчення людської природи як прояв інтересу до земного життя.

Досліджуючи еволюцію тематичного циклу «Пори року» в європейському образотворчому мистецтві, варто звернути увагу на творчість італійського художника Джузеппе Арчимбольдо [1]. При дворі Максиміліана II у 1573 році Арчимбольдо створює першу серію алегоричних картин «Пори року» на честь новорічного свята. Друга серія під такою ж назвою була написана при дворі імператора Рудольфа I. Як справжній представник ман'єризму, Арчимбольдо змінював пластику обличчя завдяки вдалому поєднанню різних природних форм, втілюючи ідею тісного взаємозв'язку людини та природи. Художник порівнює пори року із віком людини: весна – юність, літо – молодість, осінь – зрілість, а зима – старість. Алегоричні портрети серії «Пори року» являють собою оригінальний синтез портретного та натюрмортного жанрів. Автор з фантазією створює гротескні портрети, демонструючи перевтілення людини в дари природи.

У XVII столітті пейзаж сформувався як самостійний жанр. Французький живописець Нікола Пуссен з 1660 по 1664 рр. створює цикл «Пори року», який складається з чотирьох монументальних полотен: «Весна» (Земний рай), «Літо» (Руф і Вооз), «Осінь» (Дарунки землі обітованої), «Зима» (Потоп). Пейзажні мотиви підпорядковуються біблійним сюжетам і посилюють їх емоційне сприйняття. Сутність людського гріхопадіння як ідейна основа циклу презентується як шлях від безхмарного «Земного раю» до драматичного «Всесвітнього потопа». Художник міркує над філософськими питаннями життя, смерті, природи в житті людини.

З поширенням у Європі стилю рококо трансформується і погляд на функції образотворчого мистецтва. Твори живописців вже не примушують людину розмірковувати над філософськими питаннями, а розважають, прикрашають оселі, створюють грайливі настрої. Серія «Пори року» (1749) була написана Франсуа Буше на замовлення фаворитки Людовіка XV, маркизи Помпадур. «Пори року» Буше відображають сцени приємного дозвілля, що милують око витонченістю ліній і ошатним колоритом. У композиціях «Весна» та «Осінь» автор втілює популярний для доби рококо жанр пасторалі. Сцени купання («Літо») й катання на санчатах («Зима») презентують світ безтурботного життя, переданий витонченою грацією.

У 1896 році чеський художник Альфонс Муха створив серію «Пори року». Цикл складався з чотирьох плакатів із зображенням німф, що символізували розквіт і згасання природи. Стрункі постаті вродливих жінок у вишуканих сукнях органічно влітаються у ніжні візерунки рослин. Лінії орнаменту несли в собі напруженість духовно-емоційного і символічного сенсу. У модерні ми не зустрінемо традиційного жанру пейзажу, де зображені дерева і квіти. Художника цікавить не природа в цілому, а окремі її частини – квітка, листя як елементи декоративної орнаментальної структури.

Мікалоюс Чюрльоніс – литовський композитор та художник, у творчій спадщині якого нараховується три цикли картин: «Зима», «Весна», «Літо». Майстер вперше продемонстрував їх публіці на другій литовській виставці у 1908 році. У циклі «Літо» (1907-08) дерева стають матеріалом для створення узагальненої образної конструкції, заснованої на ритмічних повторях і чергуванні пластичних елементів. Цей та інші цикли, що зображу-

ють пори року («Весна», 1907-08; «Зима», 1906-07), відтворюють не стільки реальні моменти життя природи, скільки узагальнені образи зими, літа, весни, пропущені крізь призму сприйняття художника, так звані «пейзажі душі». Це символічні композиції, підпорядковані ідеям воскресіння та звеличення життя.

Чюрльоніс намагався створити своєрідний «музикальний живопис», що має пластичні відповідності у засобах музичної виразності, ритмі ліній, площин та форм. Живописні полотна Мікалоюса Чюрльоніса вирізняються поєднанням символізму з елементами литовського декоративно-прикладного мистецтва, прагненням до синтезу мистецтв і пошуком аналогій у музиці.

Монументальні панно П'єра Боннара, створені у 1912 році на замовлення московського колекціонера І. Морозова, також присвячені темі сезонних змін у природі. Панно «Весна» («Рання весна у селі»), «Літо» («Танок»), «Осінь» («Восени. Збирання фруктів») прикрашали сходи оселі мецената у Москві. Боннар не копіює природні пейзажі і не намагається досягти реалістичності, а завдяки власній фантазії, оспівує велич природи та місця в ній людини.

Програмний живопис надихає і художників початку XXI ст. Алегоричні парні жіночі образи, об'єднані у цикл «Пори року» (2007) презентовані російською художницею Іриною Котовою. Кераміст і художник-декоратор за освітою, Котова використовує у живописі декоративні елементи, успадковані від традиційного народного мистецтва, поєднані з класичними художніми техніками. Індивідуальний стиль та насичена кольорова гама надають особливої виразності її творам. «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима» уособлюють жіночий світогляд та пріоритети, подані крізь призму природних змін, залежно від життєвого періоду (пори року). Кольорова палітра жанрових композицій серії відповідає певному сезону, а романтичні жіночі образи у стилі модерн нагадують міфічних Богинь.

Висновки та пропозиції. Кожне покоління європейських митців з доби Середньовіччя і до наших днів переосмислює тему природи, зокрема, циклу «Пори року», відповідно філософським та естетичним уподобанням епохи. Обраний братами Лімбург синтез пейзажу та астрологічної символіки окреслював не тільки пору року, а й образ відповідного місяця у Часослові – однієї з неперевершених пам'яток пізньої готики Середньовіччя. Художники презентували сезонні зміни через пейзаж і жанрові сцени, де ідея руху життя людини підпорядковується астрології і космосу.

Жанрові сцени Пітера Брейгеля Старшого гармонійно поєднувалися із панорамними пейзажами. Захоплення природою доби Ренесансу постає тут у всій своїй багатомірності. Оригінальний синтез портретного та натюрмортного жанрів створив талановитий представник ман'єризму – Джузеппе Арчимбольдо. У його «Порах року» вже простежується втрата ренесансної гармонії між природою та людиною, що відображає істотну трансформацію світосприйняття від середніх віків до Нового часу. Сутність людського гріхопадіння покладено в основу сезонного циклу Ніколи Пуссена. За допомогою біблійних сюжетів автор розмірковує над питаннями життя і смерті, місцем людини у природі, а пейзаж у картинах посилює емоційне сприйняття робіт.

Тільки у XVII столітті пейзаж перестає бути фоном для портретів, релігійних, жанрових картин і відокремлюється як самостійний жанр. Прихильний стиль рококо, світ насолоди та приємного дозвілля XVIII століття відтворив у серії «Пори

року» Франсуа Буше. Провідні ідеї гедонізму знайшли своє відображення у жанрі пасторалі. Пейзаж картин тільки підкреслював грайливий настрій, запрошуючи глядача у світ розваг.

Тематичний цикл «Пори року» не набув поширення у XIX столітті. Позитивізм як підґрунтя реалізму сприяв дослідженню природних явищ і розвитку жанру пейзажу, проте філософські узагальнення й світоглядні концепції, органічно презентовані крізь призму тематичного циклу, залишилися осторонь провідних мистецьких процесів. Художники кінця XIX – початку XX ст. протиставили дослідженню внутрішньої сутності природних явищ виявлення їх гармонії і краси. Один з найбільш відомих представників стилю модерн – Альфонс Муха, створив серію плакатів «Пори року», де вишукані портрети жінок органічно поєднуються з рослинними орнаментами. Всебічне прагнення до синтезу мистецтв знайшли своє втілення у циклах пір року Мікалоюса Чюрльоніса. Художник нама-

гався у своїх роботах поєднати напрям символізму з елементами литовського декоративно-прикладного мистецтва, прагнув до пошуків аналогій у музиці. Естетика символізму і переваги імпресіонізму початку XX ст. надихнули П'єра Боннара на створення монументальних панно «Пори року».

Сучасні художники продовжують свої творчі пошуки в означеній темі. Алегоричні жіночі образи Ірини Котової із циклу «Пори року» поєднують вишукану декоративність традиційного народного мистецтва з класичними художніми техніками, а портретний жанр набуває філософської узагальненості.

Аналіз жанрової специфіки тематичного циклу «Пори року» в європейському живописі продемонстрував унікальну динаміку синтезу жанрів, обумовлену впливом певних історичних та культурних чинників. Поєднання пейзажу і побутового жанру, портрету і натюрморту дозволили художникам презентувати філософські й символічні аспекти єдності людини і природи.

Список літератури:

1. Барт Ролан. Арчимбольдо: Чудовища и чудеса // Метафизические исследования: Альманах лаборатории метафизических исследований. – СПб.: Алетейя, 2000. – Т. XIII: Искусство. – С. 332-343.
2. Балкінд К. Л. Хронотоп в образотворчому мистецтві // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія. – 2013. Т. 26 (65). – № 4. – С. 246-255.
3. Егорова К. С. Пейзаж в нидерландской живописи XV века / К. С. Егорова. – М.: Искусство, 1999. – 71 с.
4. Луценко І. В. Еволюція жанрів живопису Закарпаття першої половини XX ст. / І. В. Луценко // Мистецтвознавство [зб. наук. праць / гол. ред. А. Бокотей] 13. – Львів, 2013. – С. 163-172.
5. Серижова Т. Ю. Архетип в пейзаже [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archvuz.ru/2010_4/14 (24 березня 2015 р.)

Капшик Інна Іосифовна

Київський університет імені Бориса Грінченка

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ЦИКЛ «ВРЕМЕНА ГОДА» В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ НАСЛЕДИИ ЕВРОПЕЙСКОГО ИСКУССТВА: К ВОПРОСУ ЖАНРОВОЙ СПЕЦИФИКИ

Аннотация

Исследуется эволюция тематического цикла «Времена года» в европейском изобразительном искусстве от средневековья до современности. Освещены предпосылки возникновения и специфики интерпретаций изображения сезонных изменений природы в европейской живописи. Показана наявность жанровых взаимовлияний в формировании образно-символической системы художественных произведений на тему «Времена года». Выявлено эволюцию художественного языка под влиянием эстетическо-философских идей. Раскрыты символично-аллегорические, композиционные и колористические особенности тематических циклов «Времена года» в контексте развития европейского искусства.

Ключевые слова: времена года, европейское искусство, пейзаж, бытовой жанр, портрет, архетип, визуальный образ.

Kapshyk I.Y.

Borys Grinchenko Kyiv University

SEASONAL IMAGERY IN THE HERITAGE OF EUROPEAN VISUAL ARTS. QUESTIONS OF GENRE SPECIFICITY

Summary

The aim of this article is to explore how the depictions of seasonal events in European painting have been evolving throughout history. The author provides an insight into the factors that gave rise to and shaped the image of cyclic seasonal changes in European visual arts. The article shows the gradual transformation of artistic movements in Europe since the late Middle Ages by describing how archetypes formed the basis for the conception of seasons. The article illustrates the blending of new ideas of plasticity with new artistic movements and their effect on the emergence of said movements. This study offers a new perspective on the role of compositional, cultural and visual aspects of the series of artworks depicting seasons on the mutual influence of European artists.

Keywords: seasons, European art, scenery, petit genre, portrait, archetypes, visual image.